

Mondvacsinált tévelygők (Michel Foucault: A bolondság története)

Közhely, de ettől még illik leírni, hogy Michel Foucault a 20. század egyik legjelentősebb gondolkodója. Két állandó, eposzi jelzője forog közszájon; az egyik szerint neves filozófus volt, a másik állítja, hogy a strukturalizmus egyik meghatározó alakja. Hősünkről mindent elmond, hogy jószerivel nem voltak gyakrabban ismételtetett mondatai, mint hogy a) sosem foglalkoztam filozófiával, és b) semmi közöm a strukturalizmushoz. Egy pályája korai szakaszából való klasszikusa jelent meg nemrégiben magyar nyelven: *A bolondság története*. A cím hosszabb változata még kiegészül azzal, hogy "a klasszicizmus korában". Előjáróban le kell szögeznünk: a szöveg maga zseniális, a fordítás (Sujtó László) korrekt, minden dicséret megilleti tehát a kiadót.

Életművének maliciózus értelmezői szerint Foucault "nagy témái", a nemi identitás, a büntetés és az uralom, valamint az örültség onnan jöttek, hogy ő maga, belevaló ügyeletes értelmiségi botrányhős módjára, félbolond mazochista homoszexuális volt. Egy szofisztikáltabb és elfogadhatóbb olvasat szerint szinte minden írása a többségi társadalom azon technikáit elemzi, melyekkel egyes jelenségeket a szőnyeg alá söpörtek és söpörnek, illetve melyek által egyes embereket kizárnak, sőt egyenesen elzárnak a "normálisok" közül, elől. Magyarul is olvasható könyve a klinikai orvoslás történetéről és a börtönökről. Második alkotói korszakában (ezt *A szavak és a dolgok*, valamint *A tudás archeológiája* című művek fémjelzik) a mondhatósági kötöttségek és korlátozások hagyományain keresztül közelített a kirekesztések világához; egyik legeredetibb tézise szerint a 19. századot és annak polgári erkölcsét éppen hogy nem a viktoriánus kor prűdériájának továbbélése jellemezte, inkább afféle első hippikorszakként tekinthetünk rá, hisz akkor a szexus és a szexualitás - napjainkhoz hasonlóan - köznapi beszédtemává lett. A bolondságról szóló írásában azonban még elsősorban az intézményi, "infrastrukturális" rendszerekre fókuszál. Merthogy kezdetben vala

a lepra,

illetve a leprások. Foucault rámutat, hogy a középkor végére nem azért tűnt el ez a betegség, mert megtalálták rá a gyógymódot, hanem azért, mert lepratelepekre

zárták a betegeket, akik ott "fertőzésképtelenül" kivéreztek. Szerinte a továbbiakban ez lett a modellje a társadalom számára nemkívánatos figurákkal való bánásmódnak. Később a vérbajosok jutottak hasonló sorsra (ez a példa egy újabb érv a rosszindulatú értelmezők kezébe, hisz Foucault AIDS-ben hunyt el '84-ben), a szerző szerint leginkább azért, hogy az elkülönítés céljára létrehozott telepek, intézmények ne álljanak üresen. A korabeli dokumentumokból kiderül, hogy sokszor a vérbajosokat vagy a bolondokat még így is vonakodtak befogadni egyes intézetekbe. Vagyis még az elzártak köréből is megpróbálták kizárni őket. Foucault állítja: a dolgok kronológiája nem az volt, hogy előbb leírták az őrültséget mint lelki patológiát, majd kitalálták, hogy mit kezdjenek azokkal, akik ebben szenvednek, hanem épp fordítva. Vagyis; először elzárták a problémás személyeket, hisz csak a baj volt velük, és ennek mintegy "ideológiai igazolásaként" született meg a tébolyult elme koncepciója. Arra, hogy ez igenis így történt, egyebek mellett az is utal, hogy kezdetben még nem is volt "neve a gyerekek", így a koldusokat, bűnözőket, nemi betegeket és a később elmeháborodottnak elkeresztelt alakokat ugyanazon helyeken őrizték. Nem reálistan létező pszichés patológiákat írnak tehát le a korabeli teóriák, miként ezek modern változatai sem, csupán az adott kor szótárának megfelelő módon kínálnak mondvacsinált ürügyeket az elzárásra - véli Foucault.

A klasszicizmus korának utalásrendszerét igen aprólékosan elemzi a szerző, ezzel illusztrálva, hogy miként teremtheti meg egy társadalom a háborodott embertípus tapasztalatát. Ha ugyanis szakítanánk az adott korban érvényes besorolási kritériumokkal, és megpróbálnánk úgy tekinteni a közösség "zűrösebb" alakjaira, mintha először látnánk őket, akkor az elvakult szerelmest, az ihletett művészt, a fanatikus istenhívőt és az újító tudóst is könnyűszerrel őrültnek címkézhetnénk, vagy akárkit, akiről később kiderül, hogy tévedett, vagy egyszerűen csak úgy véljük, hogy badar-ságokat beszél. Egyáltalán nem könnyű meghúzni például a határt az elszabadult elmebajos és a hidegvérű sorozatgyilkos között. Hiszen ha elfogadjuk azt az érvelést, hogy aki rendszeresen, látszólag indok nélkül öl, az bolond, akkor abból az következne, hogy nem bűnősként kellene kezelnünk, hanem olyasvalakiként, aki orvosi segítségre szorul. Ha viszont azt mondjuk, hogy nem kenheti rá senki szörnyű tetteit semmiféle betegségre, hanem igenis vállalnia kell a felelősséget mindenért, akkor az "őrült" jelző elvitatásával azt sugalljuk, hogy az elkövető lelkileg

egészséges, csak éppen egy aljas bûnözõ. A dilemma kézenfekvõ; azt kell eldõntenünk, hogy a normális emberi lélek kategóriájába

a kéjbõl gyilkolászás

még belefér-e. A két címke - bûnös és bolond - kusza viszonyát azok a feljegyzések is igazolják, amelyek tanúsága szerint az õszinte megbánás esetenként elég volt ahhoz, hogy egy elzárt bolondot gyógyultnak nyilvánítsanak. Ez alapján Foucault a könyv vége felé felveti, hogy míg például a 18. században azért zárták el az õrülteket, mert nem tudták kiszámítani, hogy állapotuk milyen viselkedési következményekkel jár, a 19. században, illetve onnantól már nem errõl van szó. Sokkal inkább egy olyan stigmáról, ami a sikerületlen egyedeknek jár. A megbánás valamikori kulcsszerepe viszont egyértelmûen arra utal, hogy az õrülség annak idején nem egy levetkezhetségtelen attribútumnak számított, hanem csupán egyfajta "zûrös idõszaknak". Ma viszont még akkor is elzárjuk õket, ha egyébként ezt praktikusán semmi nem indokolná, csak hogy ne kelljen szembesülnünk különbségünkkel. No meg azért, hogy legyen mivel szembeállítani az éppen aktuális kor "normális emberének" típusát. Míg korábban legszívesebben megszabadultak volna az õrültektõl, hisz félelmet keltettek, és szívbõl kívánták, hogy bárcsak ne léteznének ilyen emberek, addig 200 éve már görcsösen ragaszkodunk a szimbolikus "újratermelésükhöz", a róluk szóló teóriák és a nekik helyet adó intézetek fenntartása által. Mert ha nem lennének, nem volna kire rámutatnunk, mondván: mi nem ilyenek vagyunk. Vagyis: nem tudnánk megkülönböztetni magunkat az abnormalitás, az erkölcsi rossz megtestesítõitõl. És az bizony kész õrület volna.

Bugyinszki György

Atlantisz, 2004, 770 oldal, 3895 Ft